

Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б.Н.ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 12.23.669 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: _____

Мамашарип кызы Багдагүл

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ҮЙ-БҮЛӨЛҮК УКУГУНУН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК-УКУКТУК НЕГИЗДЕРИ**

12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук

Юридика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Ош мамлекеттик университетинин Мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчиси: **Арабаев Автандил Анисович** – юридика илимдеринин доктору, профессор.

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү уюм:

Автореферат ____-жылдын _____ таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
Окумуштуу катчысы,
юридика илимдеринин кандидаты**

Сагыналиева В.Ж.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу Кыргыз Республикасынын аракеттеги Конституциясына ылайык, үй-бүлө коомдун негизи катары таанылган. Ушундан улам, үй-бүлө, аталык, энелик, балалык коомдун жана мамлекеттин коргоосунда турушат. Негизги мыйзамыбыз келечек муундун өкүлдөрүнө – балдарга да өзгөчө көңүл бөлүп, аларды Кыргыз Республикасынын эң баалуу байлыгы катары бекитет. Ошону менен бирге, балдардын ар тараптуу руханий, адеп-ахлактык, интеллектуалдык жана денебой жактан өнүгүүсүнө өбөлгө болуучу шарттарды түзүү менен аларды мекенчилдикке жана атуулдукка тарбиялоо милдетин мамлекетке жүктөйт.

Албетте, мындай конституциялык-укуктук позициянын маңызында үй-бүлөнүн укуктук эле эмес, социалдык да макамы жатат. Анткени адамзаттын турмушунда үй-бүлө өзгөчө мааниге ээ экендиги талашсыз. Бала төрөлгөндөн баштап, аны бапестеп багуу, тарбиялоо, келечекте өсүп-жетилиши, арийне, үй-бүлөдө өтөт. Ошону менен бирге, ата-эненин, балдардын бири-бири менен болгон мамилелери, үй-бүлөдөгү карым-катнаштары – баары биригип келип, өзгөчө коомдук мамилелерди түзүшөт.

Үй-бүлөнү коомдун негизи катары таануу конституциялык идеялык башталыш катары үй-бүлөнүн коомдук маанисин, коомдогу ордун, коом алдындагы максаты менен милдетин, коом менен үй-бүлөнүн катнашын алдын ала аныктап турат. Бул, биринчиден. Экинчиден, үй-бүлө жана аны менен байланышкан тиешелүү коомдук мамилелердин укуктук жөнгө салынышынын негизинде жатат. Башкача айтканда, үй-бүлө, нике куруу, никедеги укуктар жана милдеттер, жалпы эле үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктары, милдеттери жана кызыкчылыктары, үй-бүлөдөгү жоопкерчилик – мына ушунун баары, биздин оюбузча, укуктук жөнгө салынууда, бир жагынан, үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктары, милдеттери, кызыкчылыктары менен жоопкерчиликтерин эске алууну талап кылса, экинчи жагынан, коомдун да кызыкчылыктарын эске алуу менен, анын да үй-бүлө алдындагы жоопкерчилигин талап кылат.

Ошондой эле, Кыргызстандагы үй-бүлөлүк мамилелердин конституциялык-укуктук принциптеринин атайын диссертациялык изилдөөнүн предмети катары карала электиги да бул теманын актуалдуулугунан кабар берет.

Изилдөө темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы Ош мамлекеттик юридикалык институтунун жана Ош

мамлекеттик университетинин юридикалык факультетинин демилгелүү илимий изилдөө иштеринин катарына кирет.

Изилдөөнүн максаттары жана милдеттери. Диссертациялык изилдөө ишинин максаты Кыргыз Республикасынын үй-бүлөлүк укугунун конституциялык-укуктук негиздерин теориялык жактан иштеп чыгуу менен аларды жакшыртуу боюнча практикалык сунуштамаларды сунуштоодо жатат.

Максатка жетүү үчүн изилдөөдө төмөнкү **милдеттер** коюлган:

- Үй-бүлөлүк укукту изилдөөдөгү негизги илимий эмгектер менен позицияларды чагылдыруу;
- Үй-бүлөлүк мыйзамдарга жалпы мүнөздөмө берүү;
- Үй-бүлөлүк укукту изилдөөнүн объекти, предмети менен методдорун аныктап, мүнөздөмө берүү;
- Үй-бүлөлүк укук түшүнүгүн, анын маңызы менен мазмунун талдоо;
- Үй-бүлөлүк укуктук мамилелердин негиздерин изилдөө;
- Үй-бүлөлүк укуктарды коргоо маселесин талдоо;
- Үй-бүлөлүк укуктук жоопкерчиликти изилдөө;
- Кыргыз Республикасынын үй-бүлөлүк укугунун конституциялык-укуктук негиздерин жакшыртуу боюнча практикалык сунуштамаларды иштеп чыгуу.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжасында ата мекендик конституциялык-укуктук илиминде бир катар жаңы илимий-теориялык позицияларды чагылдырган төмөнкү теориялык жоболор менен практикалык сунуштамалар иштелип чыкты:

- 1) “үй-бүлөлүк укуктук мамилелер» түшүнүгүнө автордук аныктама сунушталды;
- 2) үй-бүлөлүк укуктук мамилелерди жөнгө салуудагы жеке кызыкчылыктар менен коомдук кызыкчылыктардын айкалышы мүнөздөлдү;
- 3) үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуудагы конституциялык принциптердин мааниси жана орду аныкталды;
- 4) конституциялык принциптер менен үй-бүлөлүк укуктук принциптердин конституциялык укук менен үй-бүлөлүк укуктун катышын чагылдыруусу далилденди;
- 5) “үй-бүлө - коомдун негизи”, “үй-бүлө, аталык, энелик, балалык коомдун жана мамлекеттин коргоосунда турат” конституциялык принциптеринин маани-маңызы ачылып көрсөтүлдү;
- 6) никенин макамынын мазмунун аныктоодогу конституциялык принциптердин мааниси көрсөтүлдү;

- 7) Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексинин 15-беренесинде белгиленген никеге турууга тоскоолдук болуучу жагдайлардын тизмесинин толуктоо керектиги далилденип, автордук сунуштама берилди;
- 8) Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексинин 1-беренесинин 3-бөлүгүндө бекитилген үй-бүлө мамилелерин жөнгө салуу принциптеринин катарын үй-бүлөлүк баалуулуктарды, наркты жана салтты сактоо принцибин бекитүү менен кеңейтүү сунушталды;
- 9) үй-бүлөнүн бакубаттуулугун бекемдөө максатында Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 19-беренесин жаңы 4-бөлүк менен толуктоо сунушталды;
- 10) үй-бүлөлүк укукта моралдык зыяндын ордун толтуруу институтун колдонуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү керектиги көрсөтүлдү;
- 11) үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салууну жакшыртуунун жолдорунун бири катары нике келишиминин мазмунун кеңейтүү каралды.

Диссертациялык изилдөөнүн маанилүүлүгү.

Кыргыз Республикасынын үй-бүлөлүк укугунун конституциялык-укуктук негиздерин изилдөөнүн натыйжасында иштелип чыккан теориялык жоболор, тыянактар жана практикалык сунуштамалар ата мекендик конституциялык жана үй-бүлөлүк мыйзамдарды өркүндөтүүдө; тиешелүү мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинде; жогорку окуу жайларында окутуу процессинде жана окуу-методикалык куралдарын даярдоодо колдонулушу мүмкүн.

Коргоого чыгарылып жаткан жоболор:

1. *Үй-бүлөлүк укуктук мамилелер деп*, үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктары, милдеттери менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын бекитүүгө жана аларды ишке ашырууга байланышкан жана ошол эле учурда тиешелүү ченемдик укуктук актылар менен жөнгө салынган мамилелерди таануу сунушталат. Үй-бүлөлүк укуктук мамилелер субъекттери жана алардын ортосундагы мамилелердин мааниси жана мазмуну боюнча көп кырдуу мүнөзгө ээ.

2. Үй-бүлөлүк укуктук мамилелерди жөнгө салуу, бир жагынан, *жеке кызыкчылыктардын*, экинчи жагынан, *коомдук кызыкчылыктардын* коргоого алынышын камсыз кылат. Мында *жеке кызыкчылыктар* менен *коомдук кызыкчылыктардын* айкалышы, бир жагынан, үй-бүлөнүн ар бир мүчөсүнүн укуктары, милдеттери менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын, экинчи жагынан, үй-бүлөнүн мамлекет менен коомго карата жана ошол эле учурда коом менен мамлекеттин үй-бүлөгө карата милдеттери менен кызыкчылыктарын туюндурат. Ушундан улам, үй-бүлөлүк мамилелерди укуктук жөнгө салуунун негизинде жеке кызыкчылыктар менен коомдук кызыкчылыктар жатат.

3. **Биринчиден**, үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салууда алардын укуктук идеялык башатын конституциялык принциптер түзөт жана алар үй-бүлөлүк тармактык принциптерде толукталып, өзүнчө тиешелүү юридикалык формага ээ болуу менен бирге үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуу механизмдерде өзгөчө ролду аткарышат. **Экинчиден**, үй-бүлөлүк укуктун предметтик өзгөчөлүгү анда коомдук мамилелердин, бир жагынан, укуктук принциптер жана ченемдер менен, экинчи жагынан, социалдык башка ченемдер – моралдык, адеп-ахлактык, жүрүм-турум эрежелеринин талаптары менен жөнгө салынышынан кабар берет. **Үчүнчүдөн**, үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салууда, айрыкча, кыргыз коомчулугуна карата нарк менен салттын сакталышы, бир жагынан, Конституциянын жана үй-бүлөлүк тармактык мыйзамдардын талаптары жана кепилдиги менен, экинчи жагынан, кыргыздын тарыхы, маданияты, руханий турмушу менен шартталат.

4. Конституциялык принциптер менен үй-бүлөлүк укуктук принциптер конституциялык укук менен үй-бүлөлүк укуктун катышын чагылдырып турушат. Мындай укуктук катышта коомдук мамилелерди жалпы жөнгө салуу жана жеке жөнгө салуу механизмдери орун алышат. Үй-бүлөлүк укуктук принциптер үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салууда, ар кандай укуктук принцип катары эле, андагы укуктук башталышты чагылдырышат. Ушуга байланыштуу **жалпы тармактык принцип болуу менен** бирге, өзүнүн мазмуну боюнча бир катар принциптерди камтыйт.

5. “Үй-бүлө - коомдун негизи”, “үй-бүлө, аталык, энелик, балалык коомдун жана мамлекеттин коргоосунда турат” конституциялык принциптеринин маани-маңызы **Үй-бүлө кодексинин жана жалпы эле үй-бүлө мыйзамдарынын мааниси менен мазмунун алдын ала аныктап турат**. Ушундан улам, **биринчиден**, үй-бүлө мыйзамдары: үй-бүлөнү чыңдоого; үй-бүлө мамилелерин өз ара сыйлашуу, өз ара жардамдашуу сезимдеринде курууга; үй-бүлөнүн алдындагы анын бардык мүчөлөрүнүн жоопкерчилигин бекитүүгө; кимдир-бирөөнүн үй-бүлөнүн ишине мыйзамсыз кийлигишүүсүнө жол бербөөгө; үй-бүлө мүчөлөрүнүн өз укуктарын тоскоолдуксуз жүзөгө ашыруусун камсыз кылууга; үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктарын сот аркылуу коргоо мүмкүнчүлүгүн камсыздоого; үй-бүлө мамилелеринде гендердик теңдикти камсыздоого багытталган. **Экинчиден**, үй-бүлө, аталык, энелик, балалык жөнүндөгү конституциялык принциптин мазмуну Үй-бүлөлүк кодексте ачыкталып, кеңейтилип берилет. “Үй-бүлө - коомдун негизи”, “үй-бүлө, аталык, энелик, балалык коомдун жана мамлекеттин коргоосунда турат” конституциялык принциптеринин маани-маңызы менен мазмуну никеге туруунун, никени токтотуунун жана аны

жараксыз деп табуунун шарттары менен тартибин белгилөөдө; үй-бүлө мүчөлөрүнүн өз ара жана башка туугандар менен бөлөк адамдардын ортосундагы жеке мүлктүк эмес жана мүлктүк мамилелерди жөнгө салууда да конституциялык-укуктук негиз түзүшөт.

6. **Никенин макамы** жана анын укуктук башаты конституциялык принциптер менен аныкталып турат. Ошондуктан никенин конституциялык башаты бул институттун укуктук эле эмес, айрыкча анын коомдук да маани-маңызына көңүл бөлөт. Себеби никени эркек менен аялдын баш кошуусу катары таануу принциби кыргыз коому үчүн принципиалдуу маселе. Ал салттуу кыргыз коомунун адатына, адебине туура келет. Себеби кыргыздар илгертен бери эле үй-бүлө куруу, никеге туруу маселесине өзгөчө көңүл бөлүп келген. Никеден перзент туулуп, тукум узарып, келечек муундун пайда болушу, балдарды үй-бүлөдө тарбиялап өстүрүү, билим берүү, келечекте коомдун керегине жараган уул-кыздардын болушу үй-бүлөнүн жана ошол эле никеде турган жубайлардын-эркек менен аялдын коом алдындагы ыйык жана жоопкерчиликти милдети катары таанылып келген. Салттуу кыргыз коомунда балдарды үй-бүлөдө тарбиялоодо ата-эненин бирдей болушу, ата менен эненин орду, атанын мээрим, эненин мээрими чоң мааниге ээ болуп келген жана дагы да улана берет. Ошондуктан, бул салттык көрүнүштү укуктук жактан тиешелүү мыйзамдарда жана башка укуктук ченемдик актыларда бекитүү коом үчүн да, мамлекет үчүн да маанилүү болгондуктан, Үй-бүлөлүк кодексте аталган укуктук принцип орун алганын баса белгилөө зарыл.

7. **Никени эркек менен аялдын баш кошуусу** катары таануу үй-бүлөлүк укуктун ченеми гана эмес, анын **принциби** деп таануу да керек. Себеби никени эркек менен аялдын баш кошуусун үй-бүлөлүк укуктун принциби катары таануу үй-бүлөлүк мамилелерде бир жыныстуу никеге бөгөт коюунун механизмдеринин бири болоору талашсыз. Ушундай механизмдердин бири катары үй-бүлөлүк мыйзамга Кыргызстанда бир жыныстуу никеге жана жуптарга жол берилбестигин белгилеген конкреттүү ченемди киргизүү зарыл. Бул максатта Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексинин 15-беренесинде белгиленген никеге турууга тоскоолдук болуучу жагдайлардын тизмесине «бир жыныстуу адамдарга» деп киргизүү сунушталат. Мындай учурда, жаңы редакцияга ылайык, эгерде никеге туруучу адамдар бир жыныстуу болушса, алардын никеге туруусуна мыйзам жол бербестиги так көрсөтүлөт.

8. Конституциянын Преамбуласында, жана 21- беренелеринде бекитилген наркты, үрп-адаттарды жана салттарды сактоого багытталган конституциялык принциптердин негизинде Үй-бүлөлүк кодекске тиешелүү

толуктоолорду киргизүү керек. Үй-бүлө мамилелеринде үй-бүлөлүк **баалуулуктарды, наркты** жана **салтты сактоо** принцибин бекитүү, биздин көз-карашыбызда, учурдун талабы. Мындай мазмундагы тиешелүү жобону Үй-бүлө кодексинин 1-беренесинин 3-бөлүгүндө бекитилген үй-бүлө мамилелерин жөнгө салуу принциптеринин катарында белгилөө мыйзамга ылайык.

9. Кыргыз Республикасынын Конституциясына коомдун табигый жана негизги уюткусу катары үй-бүлөнүн ролун бекемдеген жобону Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 19-беренесин жаңы 4-бөлүк менен төмөнкүдөй редакцияда баяндоо менен киргизүү зарыл: **“Мамлекеттин социалдык ишмердиги мамлекеттик камкордук формасына ээ эмес, бирок мыйзамда белгиленген тартипте ар бир жарандын жана үй-бүлөнүн бакубаттуулугу үчүн жагымдуу экономикалык чөйрөнү түзүүгө тийиш”**.

10. Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси ак ниеттүү жубайдын укуктары жараксыз нике менен бузулган учурда моралдык зыяндын ордун толтурууну талап кылуу укугун аныктайт. Үй-бүлө кодексинде моралдык зыян жөнүндө башка эскертүүлөр жок. Чынында эле, моралдык зыяндын ордун толтуруу - бул субъекттердин жеке мүлктүк эмес укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоонун маанилүү ыкмасы болуп саналат. Биздин оюбуз боюнча, **үй-бүлөлүк укукта моралдык зыяндын ордун толтуруу** институтун колдонуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү керек. Бул укукту төмөнкүлөргө берүү керек: ата-энелерге, баласын мыйзамсыз кармаган адамдан кайтарып берүүнү талап кылганда; бала менен катташуу укугу бузулган туугандарга; жалпы карыздар болгон учурда укуктары үй-бүлөлүк ири чыгымдарды жашырган жубайы тарабынан бузулган жубайына; алимент өндүрүү боюнча узак жана ийгиликсиз аракеттер болгон учурда, адеп-ахлактык жактан жабыр тарткан үй-бүлө мүчөлөрүнө.

11. Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси 43-47-беренелеринде Кыргызстандын практикасына нике келишими институтун киргизди, ал келишим никеге чейин же адамдар никеге тургандан кийин түзүлгөндүгүнө карабастан жубайлардын мүлктүк укуктарын жана милдеттерин аныктай турган келечектеги же никелешкен жубайлардын макулдашуусун түшүндүрөт. Учурдагы кырдаалда нике келишиминин мазмуну мыйзамга ылайык өтө чектелүү. Үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салууну олуттуу жакшыртуу **нике келишимине жеке мүлктүк эмес** мамилелерди жөнгө салуу мүмкүнчүлүгүн киргизүүгө мүмкүндүк берет, бул өз кезегинде жубайлардын ортосундагы мамилелерди толук жөнгө салууга шарт түзөт.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөө ишиндеги негизги илимий жыйынтыктар, коргоого чыгарылып жаткан жоболор,

тыянактар жана практикалык сунуштамалар автордун жеке өзү тарабынан иштелип чыккан.

Изилдөөнүн апробациясы. Диссертация Ош мамлекеттик юридикалык институтунун Конституциялык жана муниципалдык укук кафедрасында даярдалды жана Ош мамлекеттик университетинин юридикалык факультетинин Мамлекеттин жана укуктун теориясы кафедрасында талкууланып, коргоого сунушталды.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациянын негизги жыйынтыктары менен жоболору 11 илимий макалаларда жана башка басылмаларга жарыяланган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, 3 главадан, 7 бөлүмдөн, тыянактардан, практикалык сунуштамалардан, колдонулган адабияттын тизмесинен турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу, диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы, диссертациялык изилдөөнүн максаты жана милдеттери, изилдөөнүн илимий жаңылыгы, изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү, коргоого чыгарылуучу негизги жоболор, изденүүчүнүн жеке салымы, изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо, диссертациянын жыйынтыктарынын жарыяланышы, диссертациянын түзүмү жана көлөмү чагылдырылган.

Биринчи бап: **“Үй-бүлөлүк укукту изилдөөнүн булактарынын обзору”**.

Биринчи баптын биринчи параграфы: **Үй-бүлөлүк укукту изилдөөдөгү негизги илимий эмгектер жана позициялар.** Адамзаттын турмушунда үй-бүлө өзгөчө мааниге ээ экендиги талашсыз. Бала төрөлгөндөн баштап, аны бапестеп багуу, тарбиялоо, келечекте өсүп-жетилиши, арийне, үй-бүлөдө өтөт. Ошону менен бирге, ата-эненин, балдардын бири-бири менен болгон мамилелери, үй-бүлөдөгү карым-катнаштары – баары биригип келип, өзгөчө коомдук мамилелерди түзүшөт.

Үй-бүлөнүн мамлекеттеги жана коомдогу орду, мааниси, андагы мамилелер дайыма окумуштуулардын көңүл чордонунан орун алып, ар тараптан изилденип келишкен.

Азыркы учурда үй-бүлөлүк укук боюнча атайын адабияттар менен окуу китептери өтө арбын экендигин белгилесек болот. Алар ата мекендик жана чет элдик окумуштуулардын эмгектери. Алсак, М. В. Антокольская, А. М.

Белякова, Б. И. Борубашов, Е. М. Ворожейкин, А. Г. Гойхбарг, Л. Ю. Грудцына, Н. Д. Егоров, А. И. Загоровский, В. В. Залесский, И. Л. Корнеева, С. Муратбек кызы, С. М. Муратбекова, С. А. Муратова, С. К. Насбекованын, А. М. Нечаева, Л. М. Пчелинцева, В. А. Рясенцев, А. А. Сабиров, Г. М. Свердлов, Н. Н. Тарусина ж.б. авторлордун эмгектери.

Мисалы, - *үй-бүлөлүк укуктук мамилелер* – А. Айтмамат кызынын, К. И. Асанованын, Е. М. Ворожейкинын, Е. В. Голышеванын, О. Ю. Ильинанын, Ж. Т. Кумысбекованын, Н. С. Нижниктин, Г. М. Свердловдун, Ж. Ч. Тегизбекованын, Ч. М. Турсунбаеванын, О. А. Хазованын, А. Г. Харчевдин, Д. М. Чечоттун эмгектери; о.э. - *үй-бүлөлүк укук менен жарандык укуктун катышы* – И. Ф. Александровдун, Я. Р. Веберстин диссертациялары. Бул топтогу эмгектердин ичинен өзүнчө бөлүнүп турган блоктору түзгөн изилдөөлөр *үй-бүлөдөгү өздүк жана мүлктүк мамилелерге* арналган. Алар Г. В. Богданованын, А. Н. Левушкиндин, Л. Б. Максимовичтин, А. Н. Ниязованын, Т. В. Шершеньдин диссертациялары, Б. М. Гонгалонун жана П. В. Крашенинниковдун эмгектери;

- *үй-бүлөдөгү балдардын укуктук макамы* – А. Р. Алтымышованын, Б. А. Булаевскийдин, О. В. Бутьконун, Л. Ю. Голышеванын, Д. В. Гордеюктун, Г. А. Кененбаеванын, Е. Э. Кибанованын, С. А. Сорокиндин диссертациялары. Жогоруда белгиленген жана башка атайын адабияттардын ичинен биздин илимий изилдөөбүздүн тематикасы менен үндөш эмгектерди талдоо менен алардын авторлорунун негизги көз-караштарын чагылдыра кетсек.

Мисалы, кыргыздардын үй-бүлөлүк-никелик мамилелерин жөнгө салуунун ар кандай аспектилерин ар тараптуу тарыхый жана укуктук изилдөө, ошондой эле кыргыздардын салттарын Кыргыз Республикасынын азыркы үй-бүлөлүк укугуна интеграциялоо боюнча сунуштарды жана сунуштамаларды иштеп чыгуу Ж.Ч. Тегизбекованын кандидаттык диссертациясында жүзөгө ашырылган. Автор *"салттуу нике"* түшүнүгүнүн аныктамасын сунуштайт. *Салттуу нике* – бул үй-бүлө куруу максатында адат укугу менен белгиленген тартипте бекитилген эркек менен аялдын союзу, ал жубайлардын ортосунда, айрым учурларда алардын туугандарынын ортосунда да жеке мүлктүк жана мүлктүк эмес мамилелерди туудурат. Ошол эле учурда, автордун салттуу үй-бүлөсү нике, туугандык, касиеттерин, кабыл алынган балдарды биргелешкен жашоого жана өз ара жоопкерчиликке байланышкан билим берүү боюнча балдарды асырап алуу же балдарды асырап алган адамдардын кадимки жамааты тарабынан жөнгө салынат деп аталат.

Биринчи баптын экинчи параграфы: **Үй-бүлөлүк мыйзамдардын жалпы мүнөздөмөсү.** Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, никеге туруунун, никени токтотуунун жана аны жараксыз деп табуунун шарттары менен тартибин белгилейт, үй-бүлө мүчөлөрүнүн: жубайлардын, ата-энелер менен балдардын (асырап алуучулардын жана асырап алынгандардын) ортосунда, ал эми үйбүлө мыйзамдарында каралган учурларда жана чектеринде башка туугандар менен бөлөк адамдардын ортосундагы жеке мүлктүк эмес жана мүлктүк мамилелерди Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси жөнгө салат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинде үй-бүлө жана үй-бүлөлүк мамилелердин конституциялык негиздери аныкталган. Аталган берененин жоболоруна ылайык, **биринчиден**, үй-бүлө - коомдун негизин түзөт. **Экинчиден**, үй-бүлө, аталык, энелик, балалык коомдун жана мамлекеттин коргоосунда тураары белгиленген. **Үчүнчүдөн**, атаны, энени урматтоо жана камкордук көрүү балдардын ыйык парзы катары бекитилген. **Төртүнчүдөн**, балдар Кыргыз Республикасынын эң баалуу байлыгы катары таанылган. Ошондуктан балдардын ар тараптуу руханий, адеп-ахлактык, интеллектуалдык жана дене-бой жактан өнүгүүсүнө өбөлгө болуучу шарттарды түзүү менен аларды мекенчилдикке жана атуулдукка тарбиялоо милдети мамлекетке жүктөлгөн.

Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексинин 4-беренесинде Кыргызстандын үй-бүлө мыйзамдары аталган Кодекстен, Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодексинен жана аларга ылайык кабыл алынуучу башка мыйзамдардан турат деп белгиленген. Кыргызстандагы үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуу биринчи кезекте Конституцияга жана анын принциптери менен ченемдерине негизденет жана аларга ылайык жүзөгө ашырылат.

Башкача айтканда, үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуучу мыйзамдардын жана башка ченемдик укуктук актылардын сап башында Конституция турат.

Алсак, 24-беренедө “Кыргыз Республикасында эркектер жана аялдар бирдей укуктарга жана эркиндиктерге, аларды ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ” деп жазылып турат. Бул конституциялык жобо никеге турууда, үй-бүлөдө чогуу жашоодо болобу же ажырашып жатып, мүлктү бөлүштүрүүдө болобу – кандай учурда болбосун, эркек менен аял жубай катары да, жаран катары да бирдей, башкача айтканда, тең укукка ээ болушат.

Экинчи бап, **Үй-бүлөлүк укукту изилдөөнүн методологиялык жана теориялык негиздери.**

Экинчи баптын биринчи параграфы: ***Үй-бүлөлүк укукту изилдөөнүн объекти, предмети жана методдору.***

Кыргыз Республикасынын Үй-бүлөлүк укугунун конституциялык-укуктук негиздери менен байланышкан коомдук мамилелер ***изилдөөнүн объектиси*** болду. Ал эми ***изилдөөнүн предмети*** үй-бүлөлүк укуктун негизги категориялары менен түшүнүктөрү жана аларды иштеп чыгуудагы жана илимий талдоодогу теориялык көз-караштар жана позициялар, үй-бүлө укугунун институционалдык тутуму жана өзгөчөлүктөрү, Кыргыз Республикасынын үй-бүлөлүк конституциялык-укуктук мыйзамдары, үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуунун теориясы жана практикасы түзүшөт. ***Изилдөөнүн методологиясын*** коомдук жана укуктук кубулуштарды таануунун жалпы илимий ыкмалары менен бирге жеке илимий ыкмаларды комплекстүү колдонууда жатат. Жалпы илимий ыкма катары таануунун диалектикалык ыкмасын колдонуу үй-бүлө мамилелерин жана аларды жөнгө салуунун жалпы коомдук өнүгүү процессинин, андагы өз ара байланыштар жана өз ара көз карандылыктардын призмасы аркылуу кароого мүмкүнчүлүк түздү.

Экинчи баптын, экинчи параграфы: ***Үй-бүлөлүк укук түшүнүктөрү, алардын маңызы жана мазмуну.*** Үй-бүлөлүк укук улуттук укуктун тармагы катары өзүнүн жөнгө салуу предмети менен методдоруна ылайык бир катар укуктук институттардан турат. Ал эми алардын эң маанилүүсү ***үй-бүлө*** экендиги талашсыз.

«***Үй-бүлө***» терминин айрым ата мекендик жана чет элдик окумуштуулар түшүнүк катары карашса, кээ бирөөлөрү анын маңызы менен мазмунуна өзгөчө маани берип, категория катары талдап келишет. Албетте, биз изилдөөбүздүн предметине жана объектине ылайык «үй-бүлө» түшүнүгүн укуктук илимдердин призмасынан талдоого алабыз. Баса белгилеп кетчү маселе – акыркы мезгилде Үй-бүлөлүк укугунун актуалдуу көйгөйлөрүн изилдөөгө ата мекендик окумуштуулар, олуттуу маани беришүүдө. Бирок, ошентсе да Үй-бүлөлүк укук боюнча илимий-теориялык базаны советтик жана россиялык окумуштуулардын эмгектери түзөөрүн моюнга алышыбыз керек.

Үчүнчү бап: ***Үй-бүлөлүк укукту жөнгө салуунун конституциялык принциптери.*** Үчүнчү баптын биринчи параграфы: ***Үй-бүлөлүк укуктук мамилелердин негиздери.*** Үй-бүлөлүк укуктук мамилелердин мазмунун, биздин пикирибизде, үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктары, милдеттери жана мыйзамдуу кызыкчылыктары түзөт. Ал эми аларды бекитүүгө жана ишке ашырууга байланышкан мамилелер тиешелүү ченемдик укуктук актылар менен жөнгө салынат.

Албетте, үй-бүлөлүк укуктук мамилелер субъекттери жана алардын ортосундагы мамилелер маани-маңызы жана мазмуну боюнча көп кырдуу мүнөзгө ээ. Бирок, канчалык көп түрдүү болбосун, үй-бүлөлүк укуктук мамилелер өз учурунда ич ара тыгыз байланышта болуп, тиешелүү системага биригишет.

Мындай укуктук өзгөчөлүк жалаң гана үй-бүлөлүк укуктук мамилелерге мүнөздүү болбостон, жалпы эле укуктук мамилелерге мүнөздүү келет. Аталган позицияны убагында айрым чет элдик, алсак, С. А. Авакьян, С. В. Васильева, В. А. Виноградов жана ата мекендик, алсак, Р. А. Анисов, А. А. Арабаев окумуштуулар өз эмгектеринде ишенимдүү жактап, далилдешкен.

Үчүнчү баптын экинчи параграфы: ***Үй-бүлөлүк укуктарды коргоо.*** Кыргыз Республикасынын Конституциясы, биз жогоруда белгилеп кеткендей, үй-бүлө маселелерине 20-беренени арнаган. Андагы конституциялык жоболорго ылайык, үй-бүлөнү коомдун негизи катары таануу менен бирге, үй-бүлө, аталык, энелик, балалык коомдун жана мамлекеттин коргоосунда тураары так белгиленген. Мындан сырткары, Конституциянын башка да бир катар принциптери менен ченемдери үй-бүлөнү жана үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салышат. Алсак, 24-берененин 1-бөлүгү эч ким жынысы, расасы, тили, майыптуулугу, этностук таандыктыгы, туткан дини, курагы, саясий же башка ынанымдары, билими, теги, мүлктүк же башка абалы, ошондой эле башка жагдайлары боюнча басмырланышы мүмкүн эместигин бекитет. Демек, үй-бүлөдө жубайлардын бири экинчисин эч кандай басмырлай албайт. Эгерде ага жол берсе, ошол адам – *күйөөсү* болобу же *аялы* болобу - мыйзамга ылайык жоопкерчиликке тартылат.

Бул аспектке Конституциянын 25-беренесинин 1-бөлүгү адамдын өмүрүнө жана ден соолугуна кол салууга жол берилбестигин так белгилейт.

Эгерде жубайлардын бири кандайдыр басмырлоого же болбосо өмүрүнө жана ден соолугуна кол салууга дуушар болсо, ал адамга, 61-беренеге ылайык, Конституцияда, мыйзамдарда, Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп саналган эл аралык келишимдерде, эл аралык укуктун жалпыга таанылган принциптеринде жана ченемдеринде каралган укуктарын жана эркиндиктерин сот аркылуу коргоого кепилдик берилет. Андан сырткары, ар бир адамга квалификациялуу юридикалык жардам алууга укук берилген. Мыйзамда каралган учурларда мындай юридикалык жардам мамлекеттин эсебинен көрсөтүлүүгө тийиш.

Үчүнчү баптын үчүнчү параграфы: ***Үй-бүлөлүк укуктук жоопкерчилик.***

“*Үй-бүлөлүк укуктагы жоопкерчилик*” жана “*үй-бүлөлүк-укуктук жоопкерчилик*” түшүнүктөрү чектеш болуп эсептелет, бирок бирдей эмес,

анткени биринчиси экинчисинин бир түрү. Үй-бүлөлүк-укуктук жоопкерчилик - үй-бүлөлүк укуктагы жоопкерчилик чараларынан тышкары, башка укуктук тармактардын-жарандык, административдик жана кылмыш-жаза ченемдеринде үй-бүлөлүк мыйзамдарды ар кандай бузуулар үчүн каралган жоопкерчилик чараларын камтыган кеңири түшүнүк. Ушундан улам, үй-бүлөлүк-укуктук жоопкерчилик институту - бул үй-бүлөлүк укук бузууларды, аларды жасагандыгы үчүн жоопкерчилик чараларын, ошондой эле тиешелүү чараларды колдонуу жана аткаруу жол-жоболорун аныктоочу укуктук ченемдердин жыйындысы.

Үй-бүлөлүк-укуктук жоопкерчиликтин субъектилери катарында төмөндөгү жактарды түшүнүү керек,

1) мурда пайда болгон үй-бүлөлүк укук мамилелери менен өз ара байланышкан жана

2) ата-энелер (анын ичинде жашы жете электер), жубайлар (анын ичинде мурунку), асырап алуучулар, камкорчулар (көзөмөлчүлөр), иш жүзүндө тарбиячылар, өгөй ата, өгөй эне, балдар, ага-инилер жана эже-сиңдилер, чоң ата жана чоң эне, неберелер, тарбиялануучулар, өгөй балдар жана өгөй кыздар боло ала турган үй-бүлөлүк-укуктук милдеттери бар адамдар.

КМШга мүчө мамлекеттердин үй-бүлөлүк мыйзамдары көбүнчө РФнын УКде каралгандарга окшош үй-бүлөлүк - укуктук жоопкерчилик чараларын карайт - ата-энелердин күнөөлүү жүрүм-турумунда ата-энелик укуктардан ажыратуу (чектөө), асырап алуучулардын күнөөлүү жүрүм-турумунда асырап алууну жокко чыгаруу, никени жараксыз деп таануу, алимент алуу укугунан ажыратуу жана башка.

КОРУТУНДУ

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжасында Кыргыз Республикасынын үй-бүлөлүк укугунун конституциялык-укуктук негиздери теориялык жактан иштелип чыгып, төмөнкү негизги тыянактар жана талдоого алынган конституциялык-укуктук принциптер менен ченемдерди жакшыртуу боюнча практикалык сунуштамалар белгиленди.

Негизги тыянактар:

1. Үй-бүлөлүк мамилелердин негизинде анын мүчөлөрүнүн укуктары, милдеттери жана мыйзамдуу кызыкчылыктарынын болуусу талашсыз маселе. Ошону менен бирге, экинчиден, үй-бүлөлүк мамилелерде үчүнчү тараптын, алсак, жакын жана алыс туугандардын, башка физикалык жана юридикалык жактардын, коомдун жана мамлекеттин ошол үй-бүлөгө

карата укуктары, милдеттери жана мыйзамдуу кызыкчылыктарынын болуусу да мүмкүн. Үчүнчүдөн, үй-бүлөлүк мамилелер өзүнүн маңызы, мазмуну жана коомдук мааниси боюнча жалаң гана укуктук принциптер жана ченемдер менен гана жөнгө салынбайт. Алар көптөгөн башка социалдык ченемдер, алсак, моралдык ченемдер, үрп-адаттар жана салттуу эрежелер ж.б.у.с. менен жөнгө салынат. Төртүнчүдөн, үй-бүлөлүк мамилелердин укук тарабынан коом жана мамлекет үчүн сөзсүз түрдө жөнгө салынууну талап кылган учурлары жана укуктук жөнгө салынууга жаткан тараптары гана жөнгө салынат. Алсак, үй-бүлөнүн мүчөсүнүн адам жана жаран катары укуктарын, милдеттерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын бекитүү жана аларды коргоо менен байланышкан мамилелер укуктук жактан жөнгө салынат.

2. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 1-бөлүгү үй-бүлөнү коомдун негизи катары таануу менен, үй-бүлөнү коргоого алууга коомду жана мамлекетти милдетендиргендигинен улам, үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуу, алардын катышуучуларынын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо жана алардын кепилдигин аныктоо мамлекеттин жана анын социалдык, демографиялык жана үй-бүлөлүк саясатынын негизин түзүшү керек.

3. Үй-бүлө коомдун негизин түзүп, коомдук институт болгону менен, ал жалаң гана коомдук жөнгө салуу механизмдери аркылуу эмес, мамлекет тарабынан санкцияланган укуктук механизмдер менен да жөнгө салынууга тийиш. Себеби үй-бүлө мүчөлөрү жана жалпы үй-бүлөлүк мамилелердин катышуучулары абстракттуу объекттер эмес, конкреттүү адамдар (жарандар, жарандыгы жок адамдар, чет элдик жарандар), андан барып – укуктук субъекттер, алар үй-бүлөлүк мамилелерде өз ара жана мамлекет менен укуктук байланышта болот, өздөрүнүн жеке же жалпы укуктарын же кызыкчылыктарын ишке ашырууда мамлекет, анын органдары жана кызмат адамдары менен мамиледе болушат. Албетте, бул мамилелер укуктук жөнгө салууга жатат.

4. Конституциялык идеялык башталыш катары “үй-бүлө - коомдун негизи” жобосу үй-бүлөнүн *коомдук маанисин, коомдогу ордун, коом алдындагы максаты менен милдетин, коом менен үй-бүлөнүн катнашын алдын ала аныктап турат*. Ошону менен бирге, конституциялык принцип катары, биздин пикирибизде, үй-бүлө жана аны менен байланышкан тиешелүү коомдук мамилелердин укуктук жөнгө салынышынын негизинде жатат. Башкача айтканда, үй-бүлө, нике куруу, никедеги укуктар жана милдеттер, жалпы эле үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктары, милдеттери жана кызыкчылыктары, үй-бүлөдөгү жоопкерчилик – мына ушунун баары укуктук жөнгө салынууда, бир жагынан, үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктары, милдеттери,

кызыкчылыктары менен жоопкерчиликти эске алууну талап кылса, экинчи жагынан, коомдун да кызыкчылыктарын эске алуу менен, анын да үй-бүлө алдындагы жоопкерчилигин талап кылат.

5. “*Үй-бүлө, аталык, энелик, балалык коомдун жана мамлекеттин коргоосунда турат*” жобосу конституциялык ченем катары, биринчиден, түздөн-түз ишке ашырылуучу ченем. Экинчиден, анын талабы боюнча, аталыктын, энеликтин, балалыктын макамы жана жалпы эле үй-бүлөнүн кызыкчылыктары укуктук бузууларга дуушар болушса, мамлекет жана коом коргоого алууга милдеттүү.

6. “*Үй-бүлө, аталык, энелик, балалык коомдун жана мамлекеттин коргоосунда турат*” жобосун конституциялык принцип катары кароо, биринчиден, анын ар кандай учурда да түздөн-түз иштешин камсыз кылат. Экинчиден, үй-бүлөлүк укуктук мамилелердин жөнгө салуу процессинде аталган конституциялык башталыштын тармактык укуктун, башкача айтканда, үй-бүлөлүк укуктун негизинде жатаарын айгинелейт. Анткени биздин талдоо көрсөтүп тургандай, үй-бүлө, аталык, энелик, балалык түшүнүктөрү Үй-бүлө кодексинде кеңири каралып, жөнгө салынганы менен алардын башаты Кыргыз Республикасынын Конституциясында бекитилип, конституциялык-укуктук мааниге жана мазмунга ээ экендиги талашсыз.

7. *Балдардын укуктарын жана таламдарын камсыз кылуу чөйрөсүндө* мамлекеттик саясат, биринчиден, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык, балдардын укуктарын жана таламдарын коргоону толук баалуу камсыз кылууга; экинчиден, турмуштук оор абалда турган балдарды коргоону талаптагыдай камсыз кылууга; үчүнчүдөн, ата-энелерде алардын төрөлүшү үчүн жоопкерчиликти сезимин тарбиялоо жолу менен, жарандардын дени сак, тилеген балдардын төрөлүшүнө карата аң-сезимдүү мамилелерин калыптандырууга; төртүнчүдөн, гендердик теңчиликтин принциптерин сактоого; бешинчиден, балдардын укуктарын жана таламдарын камсыз кылуу чөйрөсүндөгү ченемдик укуктук базаны өркүндөтүүгө; алтынчыдан, балдардын дене-тарбиялык, интеллектуалдык, психикалык, руханий жана адептик өнүгүшүнө көмөк көрсөтүүгө багытталуусу шарт.

8. Укуктук принциптерди укуктун өз алдынча формасы катары таануу жана алардын укуктук жөнгө салууну уюштурууга багытталгандыгы тууралуу илимий-укуктук позициялар колдоого татырлык. Анткени, үй-бүлөлүк укуктун предметтик өзгөчөлүгү укуктун бул тармагында жөнгө салуу механизмнин ар тараптуулугун шарттайт.

9. Үй-бүлөлүк укуктук принциптер үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салууда, ар кандай укуктук принцип катары эле, андагы укуктук

башталышты чагылдырышат. Бул өңүттөн алганда, «нике курагына жеткен эркек менен аялдын ыктыярдуу баш кошуусу» принциби өзүнүн маани-маңызы, мазмуну жана аткарган функциясы боюнча коомдук жана мамлекеттик укуктук идеяларды туюндурат. Ошону менен бирге, коомдун кызыкчылыктарын камтыган улуттук салт, адат, адеп-ахлак, тарбия маселелерине байланыштуу улуттук идеологияны да чагылдырат.

10. «Нике курагына жеткен эркек менен аялдын ыктыярдуу баш кошуусу» принциби үй-бүлөлүк принциптердин ичинен орчундуусу, башкача айтканда, жалпы тармактык принцип болуу менен бирге, өзүнүн мазмуну боюнча бир катар принциптерди камтыйт. Биринчиден, никени эркек менен аялдын баш кошуусу катары таануу принциби. Экинчиден, никеге туруу үчүн тиешелүү куракка жетүү принциби. Үчүнчүдөн, никеге туруунун же баш кошуунун ыктыярдуулугу принциби.

11. Үй-бүлө коомдун негизи болгондуктан, коомубузду туура багытта өнүктүрүү, айрыкча, жаш муунду үй-бүлө мамилелеринде кыргыздардын *салттуу адаттарына, адеп-ахлакка, нарк-насилге тарбиялоо* жана аны ишке ашыруу үчүн тиешелүү шарттарды түзүү ата-эненин гана эмес, коомдун да, мамлекеттин да милдети.

12. Кыргызстандын үй-бүлөлүк мыйзамдарынын салттуу никени таануусу, биздин оюбузда, үй-бүлөлүк укуктун дагы бир принцибин – салттуу үй-бүлөлүк баалуулуктарды сактоо принцибин бөлүп чыгууга шарт түзөт. Мындай принциптер Кыргыз Республикасынын Үй-бүлөлүк кодексинде түздөн-түз белгиленбегени менен, 2021-жылы кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Конституциясынын идеологиялык концепциясынын негизин анын Преамбуласында белгиленген ата-бабалардын наркын жана салтын сактоо түзөт жана ал конституциялык принциптин милдетин аткарат. Ошого байланыштуу, бир жагынан, мамлекет, анын органдары жана кызмат адамдары өздөрүнүн ыйгарым укуктарын ишке ашырууда, экинчи жагынан, жарандар, алардын бирикмелери өз укуктары менен эркиндиктерин жүзөгө ашырууда кыргыз коомунун наркы менен салтын сактоого жана өз чечимдеринде, аракеттеринде жана жүрүм-турумунда аларды эске алууга милдеттүү. Кыргыздын наркы менен салтын сактоо принциби Преамбулада гана эмес, андагы коомдун саясий, социалдык, руханий-маданий негиздерин бекиткен 4-, 7-, 10-, 20-, 21-, 26-, 27-, 47-, 53-, 56-, 65- жана башка беренелеринин да маңызы менен мазмунунда чагылдырылып турат.

13. Никени юридикалык жактан түбөлүктүү, жубайлардын өмүр бою баш кошуусу катары юридикалык жактан шарттай албайбыз. Себеби турмуштук ар кандай факторлордон улам жубайлардын ортосунда чыр

чыгабы же урушуп кетишеби же болбосо бири-биринен көңүлдөрү калабы же мыйзам менен каралган кандайдыр бир юридикалык фактылар орун алып калабы – никеде андан ары чогуу турууга болбой калган мындай жагдайлар түзүлгөн кезде жубайдын никеден баш тартууга же бузууга дайыма укугу бар. Башкача айтканда, мамлекет мыйзамдуу тартипте жубайлардын никесин каттоо менен аларга никеңер өмүр бою болот деп кепилдик бере албайт жана берүүгө милдеттүү эмес. Анткени нике, мыйзам боюнча, эркек менен аялдын, биринчиден, өз эрки, экинчиден, ыктыяры, үчүнчүдөн, өз ара макулдугу менен баш кошуусу. Биздин пикирибизде, Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси ушундай юридикалык жагдайларды эске алып, нике түшүнүгүнө аныктама бергенде анын жубайлардын ортосунда өмүр бою болуусун шарттаган эмес да ал маселени жубайлардын өз эркине койгон.

14. Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен үй-бүлөлүк мыйзамдарын талдоо көрсөткөндөй, үй-бүлөлүк мамилелердин жөнгө салынышында укуктук механизмдерден башка да социалдык жүрүм-турум эрежелеринин колдонулушуна Кыргызстандын Негизги мыйзамынын жана башка мыйзамдарынын жол беришинен улам, акыркыларда салттык, моралдык, адеп-ахлактык жана диний да түшүнүктөр орун алып келет. Ушуга байланыштуу, Үй-бүлө кодекси, алсак, үй-бүлө маселелеринин тиешелүү жагдайлары диний ырым-жырымдар аркылуу жөнгө салынаарын тааныйт жана аларга тыюу салбайт.

15. Үй-бүлөлүк укуктун атайын принциптери же тармактык принциптер, ар кандай укуктук принцип катары эле укуктук идеяны чагылдырышат. Үй-бүлөлүк мамилелердин мазмуну, анын ичинде субъекттери, алардын кызыкчылыктары менен талаптары, ошол кызыкчылыктардын объекттери, алар менен байланышкан мүлктүк эмес жана мүлктүк мамилелер – мына ушулардын баарын жөнгө салуу механизми көп кырдуу болгондуктан, үй-бүлөлүк укуктун атайын принциптеринин да мааниси жана орду зор экендиги талашсыз. Айрыкча, үй-бүлөлүк мамилелердеги чечүүнүн талап кылган маселе укуктук жактан түздөн-түз жөнгө салынбаган болсо, аны чечүүгө милдеттүү мамлекеттик органдар, алардын кызмат адамдары же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, алардын кызмат адамдары үй-бүлөлүк укуктун атайын принциптеринин маани-маңызы менен мазмунуна таянуусу керек болот.

16. Үй-бүлөлүк укуктук мамилелерди жөнгө салуунун мазмуну боюнча үй-бүлөлүк укуктук мамилелерди жөнгө салуу, бир жагынан, жеке кызыкчылыктардын, экинчи жагынан, коомдук кызыкчылыктардын коргоого алынышын камсыз кылат. Мында жеке кызыкчылыктар менен коомдук кызыкчылыктардын айкалышы, бир жагынан, үй-бүлөнүн ар бир мүчөсүнүн

укуктары, милдеттери менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын, экинчи жагынан, үй-бүлөнүн мамлекет менен коомго карата жана ошол эле учурда коом менен мамлекеттин үй-бүлөгө карата милдеттери менен кызыкчылыктарын туюндурат. Ушундан улам, үй-бүлөлүк мамилелерди укуктук жөнгө салуунун негизинде жеке кызыкчылыктар менен коомдук кызыкчылыктар жатат.

17. Коомдук кызыкчылык үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салууда эң алгач конституциялык принциптер менен ченемдердин мазмунунда орун алат. Маселе мында үй-бүлө менен мамлекеттин өз ара жана биргелешкен аракеттери тууралуу болуп жатат. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинде бекитилген “үй-бүлө - коомдун негизи”, “үй-бүлө, аталык, энелик, балалык коомдун жана мамлекеттин коргоосунда турат” аттуу жоболор принцип катары үй-бүлөнүн пайда болушунда, анда балдардын туулуп-өсүп, тарбияланышына, болгондо да коомго жана мамлекетке керектүү, алардын кызыкчылыктарын коргой турган жарандардан болуп калыптанышына мамлекет өтө кызыкдар. Себеби мамлекеттин келечеги ошол коомдун негизин түзгөн үй-бүлөлөрдүн мыйзамдуу чекте, мамлекеттин саясатына ылайык өсүп-өнүгүүсү менен тыгыз байланышта болот. Ошондуктан мамлекет үй-бүлөнү, аталыкты, энеликти, балалыкты өзүнүн коргоосуна алат жана үй-бүлө мүчөлөрүнүн жана жалпы эле үй-бүлөнүн укуктарынын мыйзамдуу ишке ашуусуна жана үй-бүлөнүн эркин өнүгүүсүнө кепилдик берет. Мына ушулардын баары биригип келип, биздин пикирибизде, үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуудагы коомдук кызыкчылыктардын укуктук мазмунун түзүшөт.

18. Үй-бүлөлүк мамилелерди укуктук жөнгө салуунун жетишсиздиги мыйзамда көптөгөн көйгөйлөр жана бир катар укуктук ченемдердин ачык карама-каршылыктарына жана коомдук мамилелердин бул чөйрөсүн толук кандуу жөнгө салуунун мүмкүн эместигине алып келген кенемтелер жөнүндө зарыл жоболордун жоктугу менен чагылдырылат. Үй-бүлөлүк укуктук мамилелер мыйзамдын түздөн-түз көрсөтмөсүнөн улам гана эмес, тараптардын макулдашуусу боюнча дагы пайда болот (мисалы, нике келишимин же өзүнчө жашаган ата-эненин баласын тарбиялоого катышуу тартиби жөнүндө келишимди түзүүдө). Муну менен бирге, мүлктүк үйбүлөлүк укуктук мамилелер нарктык, эквиваленттүү-кайтарымдуу мүнөзгө ээ эмес. Үй-бүлөлүк мамилелерге өзгөчө жеке-ишеним элементи мүнөздүү.

19. Үй-бүлө мүчөлөрүнүн алименттик укуктук мамилелеринин жетиштүү толук жөнгө салынгандыгына карабастан, алимент берүү жөнүндө ченемдерди терең талдоодо олуттуу кемчиликтер табылат. Мисалы, (Балдар жөнүндө кодекс) тиешелүү балдар мекемесинде турган баланын ата-энесинен

алимент алуу укугу бекитилет, бирок башка туугандары (чоң атасы, чоң энеси, бир туугандары ж.б.) жөнүндө сөз болбойт. Балдар жөнүндө кодекске ылайык, балдар мурда ата-энелик укуктарынан ажыратылган жана алар калыбына келтирилбеген ата-энелердин алимент төлөөсүнөн бошотулат, бирок бул беренедө чектөө алардын айынан болгон учурда ата-энелердин укуктарынан чектелген балдарды багуудан бошотуу көрсөтүлгөн эмес.

20. Милдеттенменин аткарылышы үй-бүлөлүк укук мамилелеринин мазмуну менен чектелбейт, демек, үй-бүлөлүк укуктук жоопкерчилик жөн гана милдеттенме эмес, анткени жоопкерчиликке позитивдүү мамиле кылуу менен да, бул учурда укуктук мамилелердин мазмунунун олуттуу бөлүгү — анын субъекттеринин укуктары төмөндөйт. Үй-бүлөлүк укуктук жоопкерчиликти укуктук мамилелер катары аныктоо мүмкүн эмес, анткени мындай учурда ал үй-бүлөлүк укук мамилелеринин чегинен чыгып, өзүнүн тармактык өзгөчөлүгүн жоготот (субъектилери мамлекет жана укук бузуучу, ал эми объектиси бузулган укук же аткарылбаган милдет болгон коргоочу укуктук мамилелер, - универсалдуу жана жүзү жоктук). Үй-бүлөлүк укук мамилелери келип чыкканда алардын катышуучулары үй-бүлөлүк милдеттерге гана ээ болбостон, бул милдеттерди ишке ашырууга да укуктарынын болору талашсыз. Ошону менен бирге, алардын өзгөчөлүгү үй-бүлөлүк укук мамилелеринин катышуучулары бири-биринен мыйзамда бекитилген укуктарды ишке ашырууну жана милдеттерди аткарууну талап кылууга укуктуу, ал эми булардын биримдиги милдеттенме түшүнүгүнүн маңызын түзөт. Демек, үй-бүлөлүк укукта үй-бүлөлүк милдеттенме жөнүндө сөз кылууга болот, бул түшүнүк үй-бүлөлүк милдет түшүнүгүнө караганда кененирээк жана аны ажырагыс бөлүгү катары камтыйт.

21. Ата мекендик укуктук тартипте каралып жаткан институттун калыптанышын жана өнүгүшүн талдоо бизге бир катар өзгөчөлүктөрдү аныктоого мүмкүндүк берди: а) 1917-жылга чейин Орус падышачылыгынын актыларында үй-бүлөлүк укуктук жоопкерчилик чаралары жөнүндө жоболор алардын азыркы түшүнүгүндө болгон эмес, анткени үй-бүлөлүк укуктук мамилелердин субъекттеринин жоопкерчилиги жөнүндөгү маселе революцияга чейинки мыйзамдарда үй-бүлө башчысынын өз балдарына болгон жазалоо призмасы аркылуу гана каралып келген, ал эми үй-бүлөлүк жоопкерчилик чараларын колдонуунун негизи, эреже катары, ата-эненин бийлиги болгон; б) Советтик мыйзамдарда үй-бүлөлүк-укуктук жоопкерчиликти укуктук жөнгө салуу сапаттык жактан жаңы деңгээлге көтөрүлгөн. 1918-жылы Жарандык абалдын актысы, Нике, Үй-бүлө жана Камкорчулук укуктары жөнүндө мыйзамдар кодексинде балдарды тарбиялоо боюнча милдеттерди талаптагыдай аткарыбаган учурда, ата-энелер үчүн

биринчи жолу санкциялар белгиленген. Жаңы мыйзамдык мамиле РСФСРдин «Нике жана үй-бүлө жөнүндөгү» кодексинде (азыркы Кыргыз мамлекеттүүлүгү ал учурда РСФСРдин курамында болгонун эске алганда) андан ары өнүктүрүлгөн.

22. Мүлктүк жана жеке мүлктүк эмес мүнөздөгү үй-бүлөлүк милдеттенмелер үй-бүлөлүк укук мамилелеринде келишимдин негизинде гана эмес, ошондой эле никеге туруу жана баланын туулгандыгын каттоо болуп саналган юридикалык фактылардын күчү менен келип чыгат. Бул милдеттенмелер үзгүлтүксүз жана өз ара болуп саналат, демек, Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинде бекитилген милдеттенменин аныктамасы аларга толугу менен колдонулбайт – бул жерде, жөнөкөй укуктук мамилелер катары, карыздар адамдын милдети кредитордун белгилүү бир аракетти милдеттүү адамдан талап кылуу (андан баш тартуу) укугун корреспондация кылат. Тараптардын үй-бүлөлүк милдеттенмелерди ишенимдүү аткаруусу – бул үй-бүлөнүн жана баланын кызыкчылыктарына багытталган аракет жана мындай иш-аракеттерди талап кылуу укугу укукка ээ адамдан келип чыгат.

23. Үй-бүлөлүк укукта эң негизгиси үй-бүлөлүк укуктук жоопкерчиликтин тарбиялык функциясы болушу керек, анткени үй-бүлөлүк укуктун жана мыйзамдардын милдети укук бузуулар үчүн коркутуу жана жазалоо эмес, мыйзамдуу жүрүм-турумга басым жасоо болуп саналат. Бул үй-бүлөлүк укуктук жана милдеттердин аткрылышында жоопкерчиликтин позитивдүү өнүгүндө активдүү жана пассивдүү өнүгүтөн ачык-айкын көрүнөт. Ошондуктан бул функцияны ишке ашыруунун жол-жобосун иштеп чыгууга, атап айтканда үй-бүлөлүк-укуктук жоопкерчилик институтунун максаттарына жетүү үчүн жоопкерчилик маселелерин жөнгө салуучу укуктук ченемдерди кыйла так жана ырааттуу формулировкалоого жана натыйжалуу укук колдонууга өзгөчө көңүл буруу зарыл.

24. Көпчүлүк учурларда үй-бүлөлүк жоопкерчиликтин санкцияларын ишке ашыруу жарандык-укуктук жоопкерчиликтин укуктук мамилелери менен тыгыз байланышкан үй-бүлөлүк укук мамилелерин коргоо категориясына трансформациялайт. Үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салууда коомдук-укуктук элементтин бар экендиги жөнүндөгү позицияны коргоп, биз ретроспективдүү үй-бүлөлүк укуктук жоопкерчиликтин укуктук мамилелерине мамлекеттин катышуусунун жана активдүү ролунун зарылдыгын жактайбыз.

25. Үй-бүлөнүн укуктук жоопкерчилигинин негизги максаттарына төмөнкүлөр кирет деп эсептейбиз: үй-бүлө жана нике чөйрөсүндө укук бузууларды алдын алуу; потенциалдуу укук бузуучулардын үй-бүлөдөгү

девианттык жүрүм-турумун алдын алуу; үй-бүлө мүчөлөрүн үй-бүлө укуктарын жана баалуулуктарын урматтоо рухунда тарбиялоо; үй-бүлө мүчөлөрүн мыйзамдын жана адеп-ахлактын талаптарына ылайык үй-бүлөлүк милдеттерди аткарууга жана укуктарды ишке ашырууга үндөө; үй-бүлөлүк мамилелердин иреттүү абалын түзүү, аларды жөнгө салуу; үй-бүлөлүк укук мамилелеринин субъекттеринин жеке укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо; нике жана үй-бүлөлүк мамилелер чөйрөсүндөгү укук бузууларды кыскартуу; жарандарды үй-бүлөлүк баалуулуктарды урматтоо рухунда тарбиялоо, үй-бүлөлүк милдеттерди абийирдүүлүк менен аткаруусуна багыттоо; адамды үй-бүлөлүк укукту бузгандыгы үчүн жазалоо; үй-бүлөнүн нормалдуу жашоосун калыбына келтирүү; үй-бүлөлүк мамилелерде коомдук жана жеке кызыкчылыктардын гармониялуу айкалышы. Үй-бүлөнүн укуктук жоопкерчилигинин узак мөөнөттүү максаты үй-бүлөнүн жана никенин нормалдуу жашоосун жана иштешин камсыз кылуу, үй-бүлө мүчөсүнүн гармониялуу өнүгүшүн жана үй-бүлөлүк баалуулуктарды жана идеалдарды бекемдөө болууга тийиш. Үй-бүлөнүн укуктук жоопкерчилиги негизги максатка - үй-бүлөнүн жана никенин нормалдуу өнүгүшүн камсыз кылууга, башкача айтканда, үй-бүлөлүк укуктун бардык институттары үчүн максаттардын бирдиктүү системасын аныктоонун негизине жетишүүгө умтулат, анткени бул негизги максатка үй-бүлөлүк мыйзамдар, моралдык-этикалык жөнгө салуу жана жалпы үй-бүлөлүк укук тармагы да умтулат.

26. Үй-бүлөнүн укуктук жоопкерчилигинин функцияларын комплекстүү ишке ашыруу никелик-үй-бүлөлүк укук мамилелеринин конкреттүү субъектисинин бузулган үй-бүлөлүк укуктарын калыбына келтирбестен, жетишилген натыйжаны “бекитүүгө” жардам берет жана калыбына келтирилген, «жакшыртылган» үй-бүлөлүк укуктук мамилелердин мындан аркы иштешин улантууга багытталат. Функциялардын ушундай комплекстүү таасири болгон учурда гана үй-бүлөнүн укуктук жоопкерчилиги институту өзүнүн негизги максатына – үй-бүлөнүн жана никенин нормалдуу иштешин камсыз кылууга, энелик укукту жана баланы коргоого, үй-бүлө менен никенин гармониялуу өнүгүшүн камсыз кылууга жетишет деп болжоого болот.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Никени эркек менен аялдын баш кошуусу катары таануу үй-бүлөлүк укуктун ченеми гана эмес, анын принциби деп таануу да керек. Себеби никени эркек менен аялдын баш кошуусун үй-бүлөлүк укуктун принциби катары таануу үй-бүлөлүк мамилелерде бир жыныстуу никеге бөгөт коюнун механизмдеринин бири болоору талашсыз. Ушундай механизмдердин бири катары үй-бүлөлүк мыйзамга Кыргызстанда бир

жыныстуу никеге жана жуптарга жол берилбестигин белгилеген конкреттүү ченемди киргизүү зарыл. Бул максатта Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексинин 15-беренесинде белгиленген никеге турууга тоскоолдук болуучу жагдайлардын тизмесине «бир жыныстуу адамдарга» деп киргизүү сунушталат. Мындай учурда, жаңы редакцияга ылайык, эгерде никеге туруучу адамдар бир жыныстуу болушса, алардын никеге туруусуна мыйзам жол бербестиги так көрсөтүлөт.

2. Конституциянын Преамбуласында, 21- жана башка беренелеринде бекитилген наркты, үрп-адаттарды жана салттарды сактоого багытталган конституциялык принциптердин негизинде Үй-бүлөлүк кодекске тиешелүү толуктоолорду киргизүү керек. Үй-бүлө мамилелеринде үй-бүлөлүк баалуулуктарды, наркты жана салтты сактоо принцибин бекитүү, биздин көз-карашыбызда, учурдун талабы. Мындай мазмундагы тиешелүү жобону Үй-бүлө кодексинин 1-беренесинин 3-бөлүгүндө бекитилген үй-бүлө мамилелерин жөнгө салуу принциптеринин катарында белгилөө мыйзамга ылайык.

3. Кыргыз Республикасынын Конституциясына коомдун табигый жана негизги уюткусу катары үй-бүлөнүн ролун бекемдеген жобону Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 19-беренесин жаңы 4-бөлүк менен төмөнкүдөй редакцияда баяндоо менен киргизүү зарыл: “Мамлекеттин социалдык ишмердиги мамлекеттик камкордук формасына ээ эмес, бирок мыйзамда белгиленген тартипте ар бир жарандын жана үй-бүлөнүн бакубаттуулугу үчүн жагымдуу экономикалык чөйрөнү түзүүгө тийиш”.

4. Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси ак ниеттүү жубайдын укуктары жараксыз нике менен бузулган учурда моралдык зыяндын ордун толтурууну талап кылуу укугун аныктайт. Үй-бүлө кодексинде моралдык зыян жөнүндө башка эскертүүлөр жок. Чынында эле, моралдык зыяндын ордун толтуруу - бул субъекттердин жеке мүлктүк эмес укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоонун маанилүү ыкмасы болуп саналат. Биздин оюбуз боюнча, үй-бүлөлүк укукта моралдык зыяндын ордун толтуруу институтун колдонуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү керек. Бул укукту төмөнкүлөргө берүү керек: ата-энелерге, баласын мыйзамсыз кармаган адамдан кайтарып берүүнү талап кылганда; бала менен катташуу укугу бузулган туугандарга; жалпы карыздар болгон учурда укуктары үй-бүлөлүк ири чыгымдарды жашырган жубайы тарабынан бузулган жубайына; алимент өндүрүү боюнча узак жана ийгиликсиз аракеттер болгон учурда, адеп-ахлактык жактан жабыр тарткан үй-бүлө мүчөлөрүнө.

5. Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси 43-47-беренелеринде Кыргызстандын практикасына нике келишими институтун киргизди, ал

келишим никеге чейин же адамдар никеге тургандан кийин түзүлгөндүгүнө карабастан жубайлардын мүлктүк укуктарын жана милдеттерин аныктай турган келечектеги же никелешкен жубайлардын макулдашуусун түшүндүрөт. Учурдагы кырдаал, нике келишиминин мазмуну мыйзамга ылайык өтө чектелүү. Үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салууну олуттуу жакшыртуу нике келишимине жеке мүлктүк эмес мамилелерди жөнгө салуу мүмкүнчүлүгүн киргизүүгө мүмкүндүк берет, бул өз кезегинде жубайлардын ортосундагы мамилелерди толук жөнгө салууга шарт түзөт.

Диссертациянын темасы боюнча
ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. **Мамашарип кызы Б.** Бала (уул же кыз) асырап алуу. [Текст] Мамашарип кызы Б. // Известия вузов (Кыргызстана). – 2012, № 4. С 91-94. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36685024>
2. **Мамашарип кызы Б.,** Айтмаматова У.А. Роль принципов (основных начал) семейного права в формировании системы семейного права. [Текст] Мамашарип кызы Б.// Известия вузов (Кыргызстана). – 2014, № 2. С 143-145. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24846815>
3. **Мамашарип кызы Б.** Жашы жете элек балдардын өздүк мүлктүк эмес укуктары. [Текст] Мамашарип кызы Б.// Известия вузов (Кыргызстана). – 2014, № 9. С 74-75. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24908188>
4. **Мамашарип кызы Б.** Үй-бүлө укугунун түшүнүгү. [Текст] Мамашарип кызы Б.// Известия вузов (Кыргызстана). – 2014, № 9. С 76-77. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24908189>
5. **Мамашарип кызы Б.,** Пратова А.К. Үй-бүлө укугунун башка укук системаларынын ичиндеги орду жана ролу, жарандык укуктун бир тармагы катары. [Текст] Мамашарип кызы Б.// Известия вузов (Кыргызстана). – 2016, № 12. С 142-143. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=28310228>
6. **Мамашарип кызы Б.** Баланын калыптанышына үй-бүлөнүн таасири. [Текст] Мамашарип кызы Б.// Известия вузов (Кыргызстана). – 2018, № 12. С 47-49. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41212707>
7. **Мамашарип кызы Б.** Үй-бүлөлүк - укуктук макулдашууларды келишимдик жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрү. [Текст] Мамашарип кызы Б.// Известия вузов (Кыргызстана). – 2020, № 4. С 69-72. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46223399>

8. **Мамашарип кызы Б.** Бүтүм түзүүдө жубайлардын макулдугу. [Текст] Мамашарип кызы Б. // Наука новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2021. № 6 С 112-114. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47219576>
9. **Мамашарип кызы Б.** Субъекты семейных правоотношений. [Текст] Мамашарип кызы Б. // Рецензируемый научный журнал «Тенденции развития науки и образования» №84, Апрель 2022 (Часть 5) С 120-123. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48496944>
10. **Мамашарип кызы Б.** Эволюция конституционного закрепления института семьи в период независимости Кыргызстана. [Текст] Мамашарип кызы Б. // Оригинальные исследования (ОРИС) 2022 №4. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48546824>

Мамашарип кызы Багдагүлдүн “Кыргыз Республикасынын Үй-бүлөлүк укугунун конституциялык-укуктук негиздери” аттуу темада 12.00.02 - конституциялык укук, муниципалдык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: үй-бүлө, жубайлар, нике, Кыргыз Республикасы, мамилелер, конституция, жоопкерчилик, милдеттер, укук, мүлктүк, мүлктүк эмес, функциялары, жөнгө салуу, жарандык укук, ата-мекендик окумуштуулар, тараптар, нике келишими, аталык, энелик, коом, принциптер, аял, эркек, балдар, үй-бүлө мүчөлөрү.

Изилдөөнүн объектиси болуп, Кыргыз Республикасынын Үй-бүлөлүк укугунун конституциялык-укуктук негиздери менен байланышкан коомдук мамилелер эсептелишет.

Изилдөөнүн предметин үй-бүлөлүк укуктун негизги категориялары менен түшүнүктөрү жана аларды иштеп чыгуудагы жана илимий талдоодогу теориялык көз-караштар жана позициялар, үй-бүлө укугунун институционалдык тутуму жана өзгөчөлүктөрү, Кыргыз Республикасынын үй-бүлөлүк конституциялык-укуктук мыйзамдары, үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуунун теориясы жана практикасы түзүшөт.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз Республикасынын үй-бүлөлүк укугунун конституциялык-укуктук негиздерин теориялык жактан иштеп чыгуу менен аларды жакшыртуу боюнча практикалык сунуштамаларды сунуштоодо турат.

Диссертациялык изилдөөнүн методологиялык негизин коомдук жана укуктук кубулуштарды таануунун жалпы илимий методдору менен бирге жеке илимий методдорду комплекстүү колдонууда жатат. Жалпы илимий, формалдуу-логикалык, системдүү-түзүмдүк, салыштырма укуктук, техникалык-юридикалык методдор колдонулду.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы: үй-бүлөлүк укуктук мамилелер түшүнүгүнө автордук аныктама берүү, үй-бүлөлүк укуктук мамилелерди жөнгө салуудагы жеке кызыкчылыктар менен коомдук кызыкчылыктардын айкалыштыруу, үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуудагы конституциялык принциптердин мааниси жана орду аныктоо, конституциялык принциптер менен үй-бүлөлүк укуктук принциптердин конституциялык укук менен үй-бүлөлүк укуктун бири -бирине катышын чагылдырылуусун далилдөө, конституциялык принциптердин маани-маңызын ачып берүү, Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексинин айрым

беренелерине толуктоолорду, кеңейтүүлөрдүү киргизүүгө сунуштамалар берилди.

Диссертациялык изилдөөнүн материалдарын колдонуу даражасы

Кыргыз Республикасынын үй-бүлөлүк укугунун конституциялык-укуктук негиздерин изилдөөнүн натыйжасында иштелип чыккан теориялык жоболор, тыянактар жана практикалык сунуштамалар ата мекендик, конституциялык жана үй-бүлөлүк мыйзамдарды өркүндөтүүдө колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: тиешелүү мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинде; жогорку окуу жайларында окутуу процессинде жана окуу-методикалык куралдарын даярдоодо.

РЕЗЮМЕ

диссертации Мамашарип кызы Багдагул на тему:”

Конституционно-правовые основы семейного права Кыргызской Республики" на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02-конституционное право, муниципальное право.

Ключевые слова: семья, супруги, брак, Кыргызская Республика, отношения, конституция, ответственность, обязанности, право, имущественные отношения, неимущественные отношения, функции, регулирование, гражданское право, отечественные ученые, стороны, брачный договор, отцовство, материнство, общество, принципы, женщина, мужчина, дети, члены семьи.

Объектом исследования являются общественные отношения, связанные с конституционно-правовыми основами семейного права Кыргызской Республики.

Предмет исследования составляют основные категории и понятия семейного права и теоретические взгляды и позиции в их разработке и научном анализе, институциональная система и особенности семейного права, семейное конституционно-правовое законодательство Кыргызской Республики, теория и практика регулирования семейных отношений.

Цель исследования состоит в теоретической разработке конституционно-правовых основ семейного права Кыргызской Республики и представлении практических рекомендаций по их совершенствованию.

Методологическая основа диссертационного исследования заключается в комплексном применении частных научных методов наряду с общенаучными методами познания общественных и правовых явлений. Применялись общенаучные, формально-логические, системно-структурные, сравнительно-правовые, технико-правовые методы.

Научная новизна диссертационного исследования: авторское определение понятия семейные правоотношения, сочетание личных интересов и общественных интересов в регулировании семейных правоотношений, определение значения и места конституционных принципов в регулировании семейных отношений, доказательство того, что конституционные принципы и принципы семейного права отражают взаимосвязь конституционного права и семейного права, обоснование значимости конституционных принципов. раскрытие сущности, даны рекомендации по внесению дополнений, расширений в отдельные статьи Семейного кодекса Кыргызской Республики.

Степень использования материалов диссертационного исследования

Теоретические положения, выводы и практические рекомендации, разработанные в результате изучения конституционно-правовых основ семейного права Кыргызской Республики, могут быть использованы при совершенствовании отечественного Конституционного и семейного законодательства.

Сфера применения: в деятельности соответствующих органов государственной власти и местного самоуправления; в учебном процессе и подготовке учебно-методических пособий в высших учебных заведениях.

SUMMARY

**of the dissertation by Mamasharip kyzy Bagdagul on the topic: “
Constitutional and legal foundations of family law of the Kyrgyz Republic”
for the degree of Candidate of Law in the specialty 12.00.02-constitutional
law, municipal law.**

Keywords: family, spouses, marriage, Kyrgyz Republic, relations, constitution, responsibility, duties, law, property relations, non-property relations, functions, regulation, civil law, domestic scientists, parties, prenuptial agreement, fatherhood, motherhood, society, principles, woman, man, children, family members.

The object of the study is public relations related to the constitutional and legal foundations of family law of the Kyrgyz Republic.

The subject of the research consists of the main categories and concepts of family law and theoretical views and positions in their development and scientific analysis, the institutional system and features of family law, family constitutional and legal legislation of the Kyrgyz Republic, theory and practice of regulating family relations.

The purpose of the study is the theoretical development of the constitutional and legal foundations of family law of the Kyrgyz Republic and the presentation of practical recommendations for their improvement.

The methodological basis of the dissertation research consists in the complex application of private scientific methods along with general scientific methods of cognition of social and legal phenomena. General scientific, formal-logical, systemic-structural, comparative-legal, technical-legal methods were used.

The scientific novelty of the dissertation research: the author's definition of the concept of family relations, the combination of personal interests and public interests in the regulation of family relations, the definition of the meaning and place of constitutional principles in the regulation of family relations, proof that the constitutional principles and principles of family law reflect the relationship between constitutional law and family law, substantiation of the importance of constitutional principles. disclosure of the essence, recommendations are given on making additions and extensions to certain articles of the Family Code of the Kyrgyz Republic.

The degree of use of the materials of the dissertation research

Theoretical provisions, conclusions and practical recommendations developed as a result of studying the constitutional and legal foundations of family law of the Kyrgyz Republic can be used to improve domestic Constitutional and family legislation.

Scope of application: in the activities of relevant state authorities and local governments; in the educational process and the preparation of teaching aids in higher educational institutions.

